

Entorn del pensament del galleguisme: Els orígens, Risco i Castelao

per A. Alfonso Bozzo

La revolució liberal, la personificació de la qual pot establir-se en la Revolució Francesa del 1789, féu sorgir en l'àmbit de la conceptualització política el terme *nació* en el seu sentit modern, que expressa la realitat política nova que es concreta en el cos social homogeneïtzat i sotmès a una única ordenació jurídica i que s'identifica amb el cos polític o estat. Tota la construcció teòrico-política del liberalisme clàssic es basà en la unitat del poder estatal, que concretava la «sobirania nacional» (concepte nascut en oposició al de «sobirania reial»), fet que implicava la constitucionalització d'un estat caracteritzat per la unitarietat, la centralització i la igualtat jurídica, oposat al reconeixement dels cossos intermedis i estaments, del privilegi i la desigualtat, que havia servit fins aleshores com a sustentació del règim monàrquic. D'aquesta manera, unitarisme, centralització, individualisme i igualtat formal eren els principis que regien el nou ordre polític que s'expressava ideològicament en el concepte de *nació*, concepte que s'identificava amb el d'*estat* i que es basava, precisament, en una suposada homogeneïtat del cos social que no feia sinó amagar la vertadera hegemonia d'un sector social sobre la resta de la societat.

Això no obstant, tota la simplificació ideològica liberal duia implícit el germen de la seva pròpia contradicció: «*El principio de soberanía nacional, el carácter único, indivisible e imprescriptible de la misma, la afirmación de que a la nación correspondía el derecho exclusivo de darse sus leyes fundamentales, encerraba una idea esencialmente dinámica: el principio de las nacionalidades que más tarde formula Mancini: toda nación apunta a su propio autogobierno, a tener su propio estado.*»

En efecte, aquestes frases ens posen en connexió amb el procés històric evolutiu sofert pel concepte de nacionalisme en el si del pensament liberal. En desencadenar la tempestat política, amb el dogma que «a cada nació li correspon un estat propi», una política nacional (i no personal o reial), els revolucionaris francesos havien començat a engegar el mecanisme de destrucció de les seves pròpies argumentacions solidaristes i generalitzants; perquè, en efecte, explotant les possibilitats que la consigna comporta, el que es produeix és el naixement de la legitimació de la revolta nacional, primer contra els estats i imperis de l'antic règim, tal com havien fet ells, i més tard precisament contra els estats-nacions creats en la primera fornada revolucionària que havien ignorat l'existència, a part les diferències de classe o religió, de diverses *ètnies* o *nacionali-*

1. J. FERRANDO BADIA, *La nación*, a «REP», núm. 203 (1975), p. 11.

tats, comunitats diferenciades a l'interior de l'espai polític que havien acotat com el seu «mercat nacional» i en el qual, segons ells, els únics subjectes polítics i socials eren els «homes lliures i iguals».

A partir de la segona meitat del segle XIX, i més concretament a partir de l'any 1848, es produïren al si dels distints estats-nacions i imperis, encara subsistents per la via del pacte aristocràcia terratinent - burgesia, una sèrie de pugnes primer de tipus teòric o dogmàtic, posteriorment dutes fins i tot al camp de les armes, que posaren de manifest el caràcter eminentment històric del concepte de nació que havien encunyat els revolucionaris francesos i que, a partir d'aleshores, s'intentà que passés a designar altres realitats polítiques distintes de l'estat nació sorgit el 1789. Aquest canvi conceptual, aquesta aplicació del terme a noves realitats socials, coincidents o no amb les fronteres d'un estat, però tan legítimes en el seu comunitarisme solidarista com la que havia donat origen a l'estat-nació francès, fou propiciat per l'actuació teòrica dels intel·lectuals pertanyents a aquestes comunitats, uns nous «il·lustrats» que posaren tot llur potencial creador i de convenciment en una tasca clara: la defensa dels trets comuns de l'ètnia, el poble o la nacionalitat, independentment de la seva vinculació estatal, que servís de base a la consolidació o creació del seu estat corresponent, tenint en compte, òbviament, que aquesta consolidació o creació hauria de basar-se en la mobilització de totes les classes nacionals sota la direcció dels seus sectors dominants. D'aquesta manera, i almenys en aquest moment històric, es lligaven liberalisme (radical) i consciència nacionalitària en l'intent d'oposar la seva solidaritat particularista com a comunitat diferenciada als estats-nacions, als imperis o a les ànsies expansionistes d'aquests.² En el primer dels casos, la lluita nacionalitària, o nacionalista si es vol, contra un estat que intentava integrar una ètnia diferenciada mitjançant la seva negació abstractista, planteja com a element central de les mobilitzacions nacionalistes d'autodefensa el seu eco interclassista i, per tant, el tema dels interessos que intenten ésser fixats com a paradigma de la possible mobilització solidarista, és a dir, el tema dels interessos que posaren la base del projecte nacional cap a un estat propi. I aquest mateix tema ens posa en relació precisament amb la contradicció interna que havíem observat que es produïa en el moment de la creació del concepte de nació per part dels revolucionaris francesos. Com apunta Terray, «la nació com a força històrica no coincideix amb la nació com a conjunt objectiu. La primera sorgeix de l'escissió, de l'esclatament de la segona. Des del 1792 els reis i els nobles ja no formen part de la nació o, més exactament, la nació neix de la seva exclusió. En aquest sentit, no hi ha nació sense emigrats i traïdors. La nació com a conjunt objectiu és un conglomerat de classes, però la nació com a força històrica sorgeix quan en el si d'aquest conglomerat de classes es formen dos camps, un dels quals designa l'altre com a "agent de l'estranger". El terme de nació remet, doncs, a una certa aliança de classes i caracteritza igualment la forma de consciència social en què aquesta aliança reflecteix la seva existència i la seva unitat».³

2. Vid. Pasquale Stanislao MANCINI, *Della nazionalità come fundamento del diritto delle genti* (Torí 1851).

3. E. TERRAY, *L'idée de nation et les transformations du capitalisme*, a «Les Temps Modernes», núms. 324-326 (1973), p. 479 (citat per J. SOLÉ TURA a *La qüestió de l'Estat i el concepte de Nacionalitat*, a «Taula de canvi», núm. 1, 1976).

I és que precisament al costat de les dades objectives que, òbviament, no tenen per què passar per l'existència d'un estat que les concreti, hi ha el tema de la vinculació real amb les coses i els seus interessos que tot projecte nacionalista intentava de potenciar. En aquest sentit, el paper dels intel·lectuals de les nacionalitats oprimides en el si d'un estat-nació es concretà en la ruptura del bloc ideològic que el nacionalisme antiaristocràtic era a punt de consolidar i en la presentació d'un conjunt d'interessos (distint de l'anterior) que els permetés una certa credibilitat davant els sectors socials que s'havien de mobilitzar, davant les distintes capes socials disposades al projecte solidarista alternatiu.

A la Galícia del segle XIX, com ja veurem, tingueren ressò aquests plantejaments i aquestes iniciatives polítiques. Partint del supòsit de l'existència d'una sèrie de dades que, segons els teòrics «objectivistes», conformarien la realitat gallega com a nacionalitat oprimida, com una comunitat diferenciada en el si d'un estat negador d'aquesta diferenciació (d'idioma, cultura, història, comunitat d'origen i costums), calia que aquestes característiques fossin articulades en una consciència nacional, calia un cert treball intel·lectual de ruptura de l'intent solidarista de la monarquia espanyola. Per altra banda, aquest mateix treball intel·lectual hauria hagut d'encaminar-se a fer veure als sectors socials que pretenia mobilitzar (totes les classes nacionals gallegues) que els seus interessos anaven lligats al canvi polític.⁴ I si les condicions objectives, de caràcter socio-cultural, hi eren presents, en certa mesura també havien estat propiciades algunes formes polítiques autòctones, des dels inicis del predomini polític burgès a Espanya, amb l'experiència de les juntes corresponents als regnes històrics (un dels quals era Galícia) que havien acompanyat la Guerra contra Napoleó a partir del 1808. No obstant això, l'element central que possibilità la necessitat política d'una nova institucionalització gallega fou el tema de les característiques que abelleixen la formació i estructuració de l'estat liberal espanyol, especialment a partir dels anys trenta d'aquell segle. Com ja se sap, el 1833 la monarquia espanyola havia imposat la seva decisió centralitzadora mitjançant la introducció del sistema político-administratiu provincial, plagiat del sistema departamental francès, que significaria, entre altres coses, la declaració de guerra contra la sèrie de realitats i privilegis de descentralització que havien aconseguit el lligam entre les distintes parts de l'heterogeni estat espanyol.⁵ La mateixa incapacitat política de la burgesia espanyola, caracteritzada pel seu compromís permanent i renovat amb els sectors oligàrquics i terratinents, li impedí de prendre les mesures revolucionàries amb totes les seves conseqüències (la demora contínua de la seva revolució) i propicià el naixement en el si de les seves files d'un corrent heterodox (que es definia com a autènticament liberal avançat) que hagué de cercar aliances entre diversos sectors populars i àdhuc ètnics, en el seu intent d'oposició al compromís que tingué l'expressió màxima en la Res-

4. D. KITSIKIS, *Le nationalisme*, a «Études Internationales», núm. 2 (setembre de 1971), enuncia d'aquesta manera els requisits necessaris perquè es produxeixi el naixement d'una ideologia nacionalista: «a) *une réalité*; b) *vouloir donner à cette réalité la primauté sur les autres réalités*; c) *réussir à faire admettre à un grand nombre de zéloteurs la nécessité de votre choix*» (citat per R. RIBÓ, *Aproximació metodològica al fet nacional*, a «Recerques», núm. 4, Barcelona 1974).

5. Vid. S. MARTÍN RETORTILLO, *Descentralización administrativa y organización política* (Madrid 1973), especialment el vol. 1.

tauració del 1875. Així, el liberalisme radical, a partir dels anys cinquanta marcadament republicà, i sectors dels grups nacionalitaris, àdhuc amb perspectiva no liberal (el foralisme), coincidiren en l'apreciació de la inoperància del sistema, entre altres coses per la seva negació de la realitat plural ibèrica.⁶ Aquests dos aspectes, reestructuració de l'estat espanyol i proposta política de les nacionalitats, van lligats des d'aquest moment, i a mesura que avançava el segle anaren concretant-se en diverses alternatives polítiques: regionalisme, nacionalismes perifèrics, federalisme, es presentaren com a facetes amb caràcter propi i pertanyents a una mateixa opció: el canvi institucional que reflectís una representació d'interessos distinta de la que fins aleshores corporitzava l'estat espanyol.

En aquest sentit, el primer intel·lectual gallec que intentà de fer la defensa de la personalitat de Galícia davant l'estat amb aquests pressupòsits liberal-radicals és Antolín Faraldo (1823-1853). En els paràgrafs que segueixen intentarem fer una petita aproximació a la seva personalitat, a la seva visió de Galícia i, específicament, a la possible qualificació de nacionalista del seu pensament.⁷

La consideració de Faraldo com a primer inici del moviment nacionalista gallec es basa tant en la seva pròpia producció «literària» respecte a aquesta qüestió com en el fet que és un dels protagonistes de l'aixecament de la guarnició de Lugo, seguida de diverses més, a Galícia, contra el govern del general Narváez l'any 1846. Com ja se sap, després de diversos dies de lluites (tant en l'aspecte militar com en el polític hi hagué intents d'estendre la base del moviment incorporant-hi el difús «provincialisme», que ja començava a respirar-se a Galícia), l'aixecament fou arranjat amb l'afusellament dels dirigents militars de la insurrecció. Faraldo hi participà com a «animador» ideològic, animació que era la darrera fita de la seva carrera política d'explicitador de les peculiaritats que havia començat anys enrera com a periodista del diari «El Recreo Compostelano».

Malgrat la consideració que Vicente Risco fa de Faraldo com a primer nacionalista gallec,⁸ no creiem que en rigor es pugui dir que en el seu pensament hi hagi present el tema de la nacionalitat gallega, i sí només un pensament «provincialista», tal com acostuma àdhuc a adjectivar-se en aquesta època, a mig camí entre l'acceptació del fet nacional gallec i l'aproximació «romàntica» (no oblidem el moment històric en què viu) a la realitat i a la història del *chan* nadiu. D'altra banda, la concepció que té dels problemes de Galícia ofereix unes clares notes de caràcter liberalprogressistes, que el situen en la via del que fou la seva vida posterior:⁹ cal mencionar que, després d'aconseguir de sortir viu de l'experiència

6. Vid. SOLÉ TURA, *op. cit.*, ps. 10 i ss., i I. MOLAS, *Lliga Catalana* (Barcelona 1972).

7. Una visió hagiogràfica del pensament de Faraldo és a M. MURGUA, *Los precursores* (la Corunya 1885); vid. els estudis recents de X. VILAS, *O estatuto galego* (la Corunya 1975); B. CORES, *A. Faraldo y el regionalismo gallego*, a «B. Inf. Ciencia Pol.», núm. 10 (1972).

8. Vicente RISCO, *Lembrando a os precursores*, a «A Nosa Terra», 215 (1925) (citat per R. LUGRIS, *Vicente Risco na cultura galega*, Vigo 1963).

9. Vid. B. CORES, *op. cit.*, ps. 104-105, citant A. FARALDO, «El Recreo Compostelano», p. 374: «*Sin movimiento alguno ni industrial, ni comercial, ni político, ni literario, fruto de lo extraordinario i excepcional de la situación estadística (sic), Galicia sólo puede esperar su resurrección moral i política de la destrucción de su aislamiento social, i creando una capital cuya población pudiera alcanzar a cien mil almas, que fuese la segunda Lisboa,*

del 1846, Faraldo s'allunyà del regne; posteriorment tornà a incorporar-se al moviment progressista espanyol, i arribà a dirigir un periòdic d'aquest signe a Madrid.

El nacionalisme gallec intuïtiu de Faraldo tingué més tard la seva sortida lògica en l'obra de Manuel Murguía (1833-1923), el marit de la poetessa Rosalía de Castro. Cal no oblidar que en aquest moment començava el renaixement literari gallec, que té els seus exponents màxims tant en la poetessa de Santiago com en Pondal, Añón, Curros Enríquez, etc. D'aquesta manera, al redescobriments literari i romàntic de la llengua i la cultura gallegues efectuat pels poetes, s'hi afegeix l'articulació nacionalista que intentà Murguía, l'adscripció al corrent de pensament romàntic gallec d'un vessant polític.

Faraldo no havia fet la gran síntesi teòrica del pensament nacional gallec, ni tan sols —llevat de la seva col·laboració circumstancial en l'aixecament «provincialista»— havia articulat un programa del nacionalisme. Murguía és l'encarregat de fonamentar les bases d'aquest pensament i ho féu precisament a partir dels fonaments, mitjançant la recreació de la història de Galícia; el programa polític de renovació gallega tingué també el seu iniciador en ell, pel fet que fou el protagonista, en certa mesura, del naixement del moviment «regionalista» a nivell polític. És coneguda, d'altra banda, la influència de l'Escola Històrica del Dret de Savigny sobre el pensament nacionalitari ibèric, especialment sobre Murguía i Prat de la Riba, influència que en el nostre home possibilità tota una dedicació d'anys a l'estudi i recreació de la història del país gallec.

Murguía és el primer teòric gallec que caracteritza el país com a *nacionalitat*, encara que posteriorment, quan tractà de formular programes polítics, com ja apuntàrem, emprés el nom de «regionalisme». Això no obstant, encara que no arribava a fer una teoria de la nació gallega, per a Murguía hi ha dues dades fonamentals que fan de Galícia una nacionalitat, dos fonaments trets del mateix calaix de la història: «*Primero, aquel que deriva de la realidad y completo predominio del elemento céltico en la población gallega y en todas sus cosas... y el segundo que tiene su raíz en la larga y anterior vida autonómica de Galicia, en cuya tradición no son por cierto peregrinas, como se verá, ni las actuales manifestaciones regionalistas, ni las que desde tiempos bien antiguos vienen siendo una realidad tangible, que sólo desconocen los que no ven en la historia otra cosa que monarcas y guerras.*»¹⁰

Aquesta explicació implicava, naturalment, la menysvaloració del paper de la llengua com a element fonamental objectiu d'una reivindicació nacionalista, la qual cosa féu bascular el pes del problema sobre l'element racial, el celtisme, la base fonamental de la reivindicació per a Murguía.¹¹ Tanmateix, encara que a l'obra de Murguía s'entreveu la postposició de l'idioma com a clau del llançament nacionalitari gallec, que després en fou l'eix (Murguía no va escriure pràcticament ni una sola línia en gallec al llarg de la seva extensa producció bibliogràfica), en la seva obra es pot veure l'intent d'aproximació a un sector social,

o la Barcelona del océano: ella sería la base más firme de la unidad nacional i el centro del movimiento universal de la gran familia gallega.»

10. M. MURGUÍA, *Política y sociedad en Galicia. Textos* (Madrid 1974), p. 65.

11. És sabuda l'admiració de Murguía pels escrits de Gobineau i les seves doctrines racials (*vid. R. LUGRIS, op. cit., ps. 58-59*).

els camperols, que a partir d'ací es configurà, almenys en les declaracions polítiques, com la base «natural» que el naixent nacionalisme aspirava a dirigir. Aquesta aproximació té els seus punts més patents en la crítica, a voltes implícita, que es pot veure en les seves obres respecte a la propietat burgesa i a les lleis econòmiques del liberalisme.¹² Aquesta crítica, fruit de la necessitat de defensa de les formes històriques gallegues de propietat i possessió de la terra, davant la despossessió liberal postdesamortitzadora, el situava en la via del desarrelament burgès, que fou tradicional a partir d'aleshores en el món intel·lectual gal·lec.

El fruit polític de la seva obra, almenys immediatament, fou més aviat escàs. Cal no oblidar que l'obra de Murguía se situa essencialment en la Restauració, el sistema polític de la qual es caracteritzava precisament per la particularitat d'ignorar totes aquelles iniciatives polítiques que no entressin en l'estret marge del torn de partits. Així, no passà d'ésser el portaveu polític de la intel·lectualitat romàntica gallega, que precisament s'estava intentant articular com a cos intel·lectual propi, per a llançar posteriorment els seus missatges als sectors socials disposats a la transformació sobre la base de la nacionalitat gallega.¹³ No obstant això, l'aproximació a les classes oprimides de la societat gallega que pot observar-se en l'obra de Murguía es romantitza i s'historifica cada cop més al llarg de la seva dilatada vida, fins a arribar a diluir-se en el conservadorisme dels seus darrers anys. Cal dir que en el moment en què nasqué el moviment nacionalista gal·lec de caràcter polític de la mà de Villar Ponte i les Irmandades da Fala, Murguía s'abstingué de participar-hi, i es mantingué circumscrit al cenacle conservador de l'Acadèmia Gallega.

En l'obra d'Alfredo Brañas (1859-1900) pot apuntar-se la presència d'una teoria de la personalitat gallega, que, a més, es troba al costat d'un programa regionalista detalladíssim de caire polític i immediat.¹⁴ Brañas, catedràtic d'hisenda pública a Santiago, fa una descripció dels elements que fonamenten la seva consideració de la personalitat gallega seguint les pautes marcades per Murguía (celtisme, història i cultura..., llengua), sense fer, això no obstant, una manifestació clara de la caracterització de Galícia com a nacionalitat. Tota la seva obra és més inclinada a un convenciment polític immediat dels seus antagonistes intel·lectuals (especialment la intel·lectualitat oficial de la monarquia) i dels seus possibles aliats (especialment el catalanisme), que no pas a la gran teorització o consolidació d'unes bases «permanents» de la reivindicació nacional gallega. Com que per a ell la cosa més important era d'oferir una articulació possibilista de l'estat en el marc de la monarquia, Brañas no arriba a fer una teoria completa de la nacionalitat gallega, com la que estava gestant Prat a Catalunya, encara que disposava dels elements per a fer-ho. En el seu intent de sortir de la mera descentralització (àdhuc de la descentralització política), però sense cau-

12. M. MURGUÍA, *op. cit.*, ps. 113-128.

13. El lligam de Murguía amb la intel·lectualitat romàntica es pot veure, entre d'altres, a F. FERNÁNDEZ DEL RIEGO, *Historia da literatura Galega* (Vigo 1971), ps. 75-93, i a LUGRIS, *op. cit.*, ps. 51 i ss.

14. Són especialment interessants per al nostre estudi les obres de Brañas, *El Regionalismo* (Barcelona 1889), que mencionarem repetidament, i el *Discurso de apertura de curso en la Universidad de Santiago, 1892-1893*, on s'esbossa un programa regionalista similar al de les Bases de Manresa del catalanisme.

re, ahora, en el pou del republicanisme federalista (un altre dels antagonistes en la seva polèmica), caracteritza Galícia, un dels cossos base de la nova estructuració, com un «petit estat» compatible amb la «unitat nacional espanyola».

Si bé pot dir-se, sens dubte, que la influència de Murguía i del romanticisme historicista és important en Brañas, el seu pensament és matisat amb una sèrie de pautes personalíssimes que li confereixen unes característiques peculiars. El krausisme és la filosofia política de moda entre la intel·lectualitat del món del dret espanyol, i els seus plantejaments organicistes de nou encuny són absolutament perceptibles en l'obra i en l'estructuració de l'estat «regionalista» que Brañas dibuixa en la seva obra. Tot i això, cal destacar que el krausisme del catedràtic compostellà, com ja apuntàvem, és matisat amb una sèrie d'elements organitzatius de tipus tradicional (la tornada als antics gremis i corporacions, el redescobriments de les institucions camperoles patriarcals de Galícia) i amb una profunda convicció catòlica, que fan que la seva posició no coincideixi exactament amb l'organicisme catalanista de Duran i Bas, de Mañé i Flaquer o de Rubió i Ors, amb els quals es confessava lligat a través de les fonts de pensament comunes (Savigny, Perain, etcètera).¹⁵ En el seu krausisme tradicionalista, tot coincidint en la crítica a l'estat de la Restauració que feia una gran part del *regeneracionisme* (antiparlamentarisme, sufragi orgànic, accidentalisme),¹⁶ s'hi eleven una sèrie de pressupòsits econòmics antiburgesos (de nou el desarrelament social de la intel·lectualitat gallega) que el situen més a prop del carlisme foralista que de qualsevol altre postura política. Cal no oblidar que els seus projectes de crear un gran partit «regionalista» tenien tot el territori de l'estat com a àmbit.

Gran coneixedor dels temes de descentralització i *self-government*, Brañas fa, a *El regionalismo*, una descripció detalladíssima del seu projecte polític d'estructuració de l'estat, com ja dèiem. Això no obstant, el gran tema que havia estat configurat com a eix del llançament del catalanisme burgès i que hauria pogut desvetllar solidaritats entre les classes dominants gallegues (en el cas que el seu problema hagués tingut les mateixes característiques que a Catalunya), la polèmica entre lliurecanvisme i proteccionisme, no és abordada sinó en unes breus pàgines de la seva obra,¹⁷ en les quals, a més, adopta una posició eclèctica i oportunista. És obvi que no podia definir-se com a lliurecanvista pel pes del catalanisme en la seva obra i figura política; tampoc no podia fer-ho com a proteccionista, ja que l'aranzel perjudicava greument la ramaderia i la indústria gallega de conserves.¹⁸ Aquest eclecticisme sembla, doncs, una de les raons per

15. Vid. J. J. GIL CREMADES, *El reformismo español* (Barcelona 1969), especialment les ps. 303 i ss.

16. Una gran part del problema teòric de Brañas consistia a argumentar, com a galleguista, la raonabilitat de les diferències de Galícia respecte a la resta de l'estat i, per això, crear les seves pròpies institucions polítiques. D'ací que, com ja dèiem, se separés del republicanisme federal, que qualificava d'abstracte, individualista i «dissolvent», ahora que marcava les distàncies respecte a la monarquia unitarista. El seu accidentalisme es transforma posteriorment en monarquisme tradicionalista.

17. A. BRAÑAS, *El regionalismo*, op. cit., ps. 108-110.

18. Tot i l'absència de treballs sobre aquest tema referits al trànsit del segle a Galícia i a la posició dels distints sectors econòmics enfront de la polèmica, en general podem gosar dir que, enfront del dilema, no hi havia una opinió generalitzable en els sectors dominants gallegos: la ramaderia, encara que depenia per a la seva alimentació del blat de

les quals el seu projecte polític quedà precisament en això: un projecte amb vigència i ressò als claustres universitaris de Santiago. Aquest academicisme, i no pas el seu reaccionarisme, fou una de les raons que possibilitaren declaracions, més o menys velades, contràries a Brañas dels teòrics del nacionalisme galleg que el seguiren, especialment per part de Risco.¹⁹ D'altra banda i novament, l'experiència, situada en el marc de la Restauració, era ignorada pels poders polítics quan no era incorporada a cap dels programes de torn en els ministeris. Tan sols les denúncies de la situació exposades per Brañas foren introduïdes en alguns dels programes reformistes, especialment de la mà d'alguns polítics gal·lecs (Eduardo Vicenti), que a partir del canvi de segle accediren al poder de la monarquia.

II

L'obra i la pràctica política del «regionalisme» de Brañas es cloué amb el canvi de segle i amb la crisi profunda que assolí l'estat el 1898, quan es trencà efectivament per primera volta el compromís polític que havia donat a llum la Restauració borbònica el 1875. Aquest és un dels moments històrics en què s'intentaren nous camins per a la solució dels problemes d'un estat que s'havia mostrat incapaç de defensar els interessos que pretenia representar; a Catalunya, això es traduí, després de l'intent polaviejista, en la sortida estellar al camp de la política de la Lliga Regionalista, la teoria de la Nacionalitat Catalana de Prat de la Riba i, en definitiva, l'inici de l'estratègia catalanista de conquesta d'un poder autònom a Catalunya, i, posteriorment, l'escissió definitiva en el si del catalanisme entre la tendència republicana avançada i l'accidentalisme conservador.

A Galícia aquest moment fou més d'iniciatives polítiques que no pas de grans elaboracions teòriques: el moviment de les «solidaritats», intentant la creació d'una aliança electoral de totes les oposicions burgeses i petitburgeses al règim monàrquic, i el moviment agrarista, basat en l'acció directa i en un programa de reforma de les condicions d'explotació de la terra pels treballadors directes (el camperolat arrendatari i el problema de l'alliberament de les càrregues feudals, especialment dels fors), són les dues grans fites els primers anys del segle. Calgué esperar l'any 1916, el moment en què es creà la primera Irmandade da Fala, perquè el nacionalisme galleg comencés a donar senyals de vida autònoma, ja superat el breu parèntesi d'adscripció lateral al moviment agrarista. Aquest inici coincidí amb diverses qüestions: la divulgació entre els sectors interessats de les teories manciniànes que fixaven el «principi de les nacionalitats»; el gran auge nacionalitari que es produí sobre el mapa d'Europa, gràcies a la creació dels nous estats independents després de la guerra de 1914-1918; i l'impacte dels plantejaments dels revolucionaris russos en aquest punt. L'home clau a nivell polític en la renovació del moviment galleguista que s'opera

moro estranger, mantenia el seu mercat intern de vendes gràcies a la protecció de l'aranzel; la indústria de conserves gallega, com dèiem, disposava d'un excel·lent mercat exterior, per la qual cosa era tendencialment lliurecanvista.

19. *Vid. LUGRIS, op. cit.*, ps. 61-64.

a partir dels anys vint és sens dubte Antón Villar Ponte. Això no obstant, a nivell teòric, la gran figura fou Vicente Martínez-Risco y Agüero (1883-1963), el primer cap i la primera ploma del moviment nacionalista gallec de les Irmandades. En la seva obra *Teoría do nacionalismo galego* (Orense 1920)²⁰ fixà les bases teòriques a compte de les quals visqué el moviment fins al 1934, data en què es produí l'escissió en el partit.

És difícil de fer en unes quantes pàgines una descripció del que és la interpretació risquiana de la realitat gallega, complexa i articulada i de gran alçada intel·lectual. Tanmateix, nosaltres intentarem aquí de donar algunes notes sobre el seu pensament, un pensament lligat com cap altre al de la seva època i, naturalment, a les pròpies opcions i condicions personals de l'home que fou el seu creador.

Dèiem en un principi que Villar és el gran organitzador polític i Risco el teòric. I això és així, encara que ells dos no coincideixin en la visió de la realitat ni en les solucions, per la qual cosa el conglomerat del pensament galleguista, fins a la seva divisió el 1934, dugué internament aquesta contradicció. D'altra banda, cal destacar que Risco s'integrà en la intel·lectualitat que formaren les Irmandades a partir del 1918, és a dir, quan el moviment ja havia fet les primeres passes. En aquest sentit, tots els exegetes de Risco coincideixen a afirmar la profunda divisió que s'operà en el seu pensament i la seva postura vital al voltant d'aquest any, en el qual es produí el trànsit d'una postura individualista i desarrelada a la seva solidaritat amb el moviment galleguista, el qual articulà ideològicament.²¹ Així doncs, hom insisteix en el caràcter d'autobiografia d'aquests moments que té el seu assaig *Nos, os inadaptados*. Des d'aquesta postura diletant i esnob que es dibuixa en les pàgines d'aquest treball, Risco passà a militar en el moviment galleguista, fent abstracció de la seva postura intel·lectualista i de la seva formació universitària. En la nostra opinió, no hi ha una ruptura vital entre el Risco teòsof i el Risco teòric del nacionalisme, sinó que, si bé ambdues postures representen punts de vista diferents, semblen dos moments d'un camí progressiu vers l'autoconsolidació intel·lectual de desarrelament i inadaptació. Efectivament, segons LUGRIS, «a Risco li agradava de repetir: "ésser diferent és ésser existent". I amb aquest lema començà un pelegrinatge esgotador per les cultures més exòtiques, per mons quasi desconeguts. Escorcollà ansiosament els seus misteris, en el seu intent d'extreure materials per a construir-se una torre d'ivori —com deia ell— on poder viure lliure de contaminacions envilidores de la societat del seu temps.»²²

Per a un intel·lectual del seu moment, posar-se al servei de la reivindicació gallega en abstracte era el paradigma del cultisme, de l'aïllacionisme, del desarrelament d'una cultura (l'oficial, liberalburgesa) i d'una situació social, per a servir una cultura minoritària (pel fet d'ésser oprimida) i marginada, de caràcter

20. A més de la *Teoría*, és especialment interessant *El problema político de Galicia* (Madrid 1930), on fa una reconsideració del seu pensament i de les tasques que corresponen al galleguisme en l'albir de la república. *Vid.* també la sèrie d'articles publicats cap al 1934, amb el títol genèric de *Nacionalismo Galego*, a la revista teòrica galleguista «Alento», on pot apreciar-se l'evolució del seu pensament després de la seva fixació teòrica el 1920.

21. *Vid.* LUGRIS, *op. cit.*, la introducció de R. Piñeiro i les ps. 35 i ss.

22. LUGRIS, *op. cit.*, ps. 31-32.

eminentment ruralista (anticiudadana), creada i adorada al caliu de les tradicions i l'historicisme.

Risco és un inadaptat que estima com a paradigma de la inadaptació el servei a la collectivitat gallega.²³ Naturalment, aquest plantejament comporta unes servituds importants per al moviment polític. Així que posa la seva intel·ligència clara i especulativa al servei de la causa gallega, cal menar l'anàlisi dels punts fonamentals de la seva construcció teòrica a l'examen de les fonts del seu pensament. Renan, Carlyle, Nietzsche, però essencialment Spengler i Jaspers, són els filòsofs i teòrics de la política preferits pel nostre home.²⁴ Esperit i nació, el paper dels escollits i la crisi de la civilització europea són, doncs, els grans temes que trobem en l'obra del gran pensador gallec.

Com a punt de partida de tota la seva teoria nacionalista, Risco comença fent la crítica de la societat liberal de la Restauració i del seu funcionament polític. D'aquesta manera, i situant-se en la tradició «organicista» del regionalisme gallec anterior, passa a dibuixar un projecte de societat jerarquitzada i disciplinada en la qual els homes s'integren tenint com a base la seva adscripció a les collectivitats bàsiques primàries, per a partir d'ací poder construir una complexa estructura orgànica, on el nivell més immediat a l'individu és situat a nivell de la parròquia rural.²⁵

En aquesta societat jerarquitzada el paper de la intel·lectualitat n'és la clau. Calia la superació de l'individualisme atomitzador de la societat liberal, i Risco ofería com a solució l'aprofundiment en el tema de la nacionalitat gallega a partir del paper cohesionador d'una intel·lectualitat que fos capaç de fixar i essencialitzar l'«esperit» peculiar de Galícia. D'aquesta manera, i en la seva lluita contínua per «mantenir-se incontaminat pel gregarisme social»,²⁶ Risco arriba a identificar la seva solució per a Galícia, la creació d'aquest esperit peculiarista, amb la seva pròpia solució personal: tot allò que significava potenciar el particular, no gregari, no oficialitzat, era la base del llançament nacionalitari gallec.

Risco parteix d'una consideració de la nació de trets eminentment entroncats amb els plantejaments de la intel·lectualitat alemanya nacionalista. Per a Risco, la nació «és un fet natural, un fet biològic, independent de la voluntat dels homes, constituïda per una comunitat d'interessos espirituals i vitals, en la qual, i segons les diferents opinions, intervenen causes geogràfiques, ètniques, històriques, etc.».^{26 bis}

Aquest plantejament, que fa que Vilas afirmi,²⁷ per exemple, el caràcter hegel·lià de la consideració nacional risquiàna, duu el nostre home, quan intenta de fer l'avaluació de les notes nacionalitàries gallegues, a introduir uns nous elements i, el que és més important, una prelació molt distinta de la que havien fet fins aleshores els teòrics que l'havien precedit, especialment Brañas i Murguía. Si bé en recull temes importants, com el celtisme del patriarca Murguía o la ca-

23. *Id.*, ps. 33-34.

24. *Id.*, p. 26, n. 6.

25. «La nostra collectivitat natural és la parròquia... Les parròquies, comunitats de caràcter essencialment rural i agrari..., constitueixen l'únic fons autòcton de la societat gallega» (*Teoría do nacionalismo galego*, p. 21).

26. LUGRIS, *op. cit.*, p. 29.

26 bis. *Nacionalismo galego*, a «Alento», núm. 6 (1934).

27. X. VILAS, *op. cit.*, ps. 74 i ss.

racterització tradicionalista de la societat com a crítica al liberalisme de Brañas,²⁸ per a ell els dos elements preponderants de la identificació nacional gallega són probablement dos: l'esperit, el *volkegeist*, de Galícia, i l'idioma, corporització d'aquest esperit. Galícia té, per a Risco, un esperit propi i uniforme, «descontaminat»: és el *sentimento da terra*, la gran creació risquiàna parangonable a les construccions eminentment espiritualistes del pensament nacionalista alemany. Aquest sentiment té la seva manifestació més preclara en l'idioma, que el situa per sobre del «materialisme fastigós de les relacions de competència econòmica».²⁹ L'idioma gallec, l'exemplificació incontaminada de l'esperit de Galícia, és, doncs, d'aquesta manera el primer dels punts a reivindicar, pel fet que és precisament aquesta concreció inèdita i solidària del geni nacional: «L'idioma és el verb de la cultura pròpia, el verb creador. Només amb aquest verb es fan els pobles. Tots els exemples ho proven d'una manera unànime i irrefutable. L'idioma gallec és la cosa fonamental. La parla gallega és Galícia. Cal treballar contínuament per la nostra llengua, amb esforç, amb paciència, amb intransigència, amb ràbia, amb agressivitat.»³⁰ Així doncs, l'esperit particularista gallec, amenaçat en la seva manifestació més preclara per l'hegemonia cultural castellanitzant de l'estat liberal, havia de revoltar-se primerament i amb preferència contra l'opressió lingüística. La primacia de la lluita nacional passava així —i el plantejament de les Irmandades en aquest aspecte era clar— per la reivindicació idiomàtica, configurada com un fi autoexplicatiu. És curiós d'observar que Risco parlava, consegüentment, d'una «supremacia de l'idioma sobre la política», que el dugué directament a plantejar el moviment nacionalista com a superador de la lluita política (partidista) i com a creador de la solidaritat nacional interclassista per damunt de les divisions socials: «Cal defensar el nostre esperit, el nostre caràcter, el nostre patrimoni tradicional. Millor que ésser lliure, és ésser gallec; més val ésser súbdits, ésser pobres, que no pas ésser un poble sense ànima pròpia. Un poble és una cultura autòctona, o no és-res. On no hi ha cultura pròpia no hi ha poble, no hi ha res sinó massa, suma d'homes sense contingut, per més lliures i rics que siguin. Qui no pensi d'aquesta manera pot ésser autonomista, pot ésser federalista, pot ésser separatista, però no serà pas nacionalista gallec.»³¹

Aquestes darreres afirmacions ens posen en contacte amb el plantejament que feia Risco de la crisi en què es trobava sumit, segons ell, l'esperit gallec, és a dir, sobre quins eren els problemes de Galícia. La crisi és patent, però cal cercar les solucions adaptades a la nostra essència, al particularisme i minoritarisme que ens són propis. Com ja avançàvem, aquest plantejament ens duu a cercar la consecució d'un moviment galleguista en el terreny de la política que, si bé continua tenint com a base social el camperolat com ja era tradicional en les formulacions anteriors, en Risco adquireix unes matisacions eminentment interclassistes en les quals la minoria culta, els preparats intel·lectualment,³² dis-

28. Vid. LUGRIS, *op. cit.*, ps. 58-59 i 62.

29. *Id.*

30. V. RISCO, *O programa do nacionalismo*, a «A Nosa Terra», núm. 283 (maig de 1931).

31. V. RISCO, *Nacionalismo galego*, a «Alento», núm. 5 (1934).

32. «Los que tengan conciencia de la galleguidad», segons deia a *El problema político...*, *op. cit.*, p. 29. Per al paper de les minories, *vid.* LUGRIS, *op. cit.*, ps. 128-129.

posaven del monopoli de la direcció. Però si bé en Murguía l'aproximació al camperolat era eminentment «romàntica», en Risco esdevé una aproximació intel·lectual, teòrica, pel fet que, el camperolat gallec, en abstracte, se'l representa com l'exemplificació «essencialitzada» d'aquest esperit oprimat i en crisi.³³ D'altra banda, el caràcter de la lluita política, fonamentalment apartidista, es manifestarà amb notes semblants a les que anys entera havien caracteritzat el catalanisme pràctic i el seu famós dilema accidentalista. «*Yo pregunto: ¿qué significa, en lo que respecta a Galicia, ser conservador o liberal, maurista o reformista, monárquico o republicano, jaimista o socialista? Estoy seguro que ningún hombre de ninguno de esos partidos sería capaz de responder a esta pregunta.*»³⁴

El moviment galleguista havia d'ésser, doncs, per a Risco, interclassista, superador de la lluita política entre partits, accidentalista i, naturalment, eminentment de minories; un moviment que es constituís «consciència de país», un moviment d'«inadaptats» que rebutgessin la uniformació de la cultura oficial. I havia d'ésser així, perquè «el poble no s'havia despertat encara». I Risco ho sabia. I perquè ho sabia va deixar dit que ell creia en «la força de les minories i no en la de les masses».³⁵

Però així com les característiques del moviment galleguista implicaven forçosament que aquest havia de situar-se en el terreny de la política, naturalment amb un contingut a nivell nacional gallec «solidarista» i de «pacificació», més que «escissionista» social o «de lluita», la seva finalitat no acabava ací. El galleguisme disposava d'una dimensió teleològica important: amb la seva filosofia atlàntica havia d'ésser capaç de posar les bases d'una nova cultura europea que sorgís per damunt de la crisi en què aquesta es debatia; i això era més necessari pel fet que els temps implicaven una necessitat de reforçament de les defenses espirituals de l'occident europeu enfront de l'enemic comú: «El nostre temps presenta una lluita estreta entre el materialisme i l'espiritualisme... En el fons de la consciència humana es va preparant ja la revolta de l'esperit. I la lluita vindrà. S'apropa, potser, una era catastròfica; potser curta, però terrible. Només se'n poden salvar els pobles que estiguin preparats per a resistir-la en les fortalles de l'esperit i la tradició.»³⁶

Aquestes són, doncs, al nostre parer, algunes de les claus del pensament nacionalista de Risco. Un plantejament que, sorgit d'aquella posició d'inadaptat dels seus primers moments, arribà a la concreció d'un moviment essencialment

33. «Risco no arribà a la nostra terra per impuls de la generositat, disposat a remeiar mals ben a la vista. Arribà, cansat d'un viatge, insatisfet amb els seus descobriments, imaginant trobar a Galícia un món de possibilitats il·limitades. Després compregué que ell mateix, l'inadaptat, l'ultraindividualista, el malcontent, duia en el fons de la seva ànima terra gallega. Es va sentir, a la fi, fill d'aquell sòl desconegut. Però aquest lligam a la terra fou producte derivat del descobriment cerebral inicial. L'aproximació fou freda, calculada, ben dirigida per la conveniència intel·lectual de l'inadaptat que, finalment, troba en el foc de la societat en què viu una brasa oblidada que a ningú escalfa. D'aquesta brasa, l'inadaptat —és la seva nova mania— en farà un foc per escalfar els esperits, per a coure el pa de la cultura i per a cremar les velles manies de la societat que ell no accepta» (LUGRIS, *op. cit.*, p. 34).

34. V. RISCO, *El problema*, *op. cit.*, p. 169.

35. R. LUGRIS, *op. cit.*, p. 127.

36. V. RISCO, *A ideoloxia do nacionalismo exposta en esquema*, a «A Nosa Terra» núm. 281 (març de 1931) (citada per LUGRIS, *op. cit.*, p. 132).

minoritari; Risco arriba àdhuc a subtilitzar els plantejaments conciliacionistes i solidaristes del moment en què viu i se situa en una òrbita en certa mesura heterodoxa respecte al tronc mare: el pensament de la desesperació europea. Perquè Risco aplicava, o intentava aplicar, la seva inadaptació no tan sols a la cultura oficial del liberalisme espanyol, sinó també al nou pensament (i acció) que s'alçava, arrasant-ho tot, en qualques nacions europees per a superar la crisi civilitzatòria.³⁷

Mentre el moviment nacionalista gallec no fou sinó el nucli de la *intelligentia* que Risco pretenia, els seus plantejaments tingueren tot el predicament possible; quan el galleguisme es trobà amb la necessitat de l'acció política en el període republicà, la definició que les circumstàncies urgien no trigà, i es produí la divisió del moviment i, encara, un intent posterior de reproducció dels seus plantejaments amb un nou grup minoritari, el de *Dereita Galeguista*. No obstant això, les condicions generals espanyoles no permetien l'existència de postures aïllacionistes o minoritàries, sinó que impellien a l'adscripció en alguna de les dues grans maneres de concebre la política que a partir d'aquell moment s'enfrontarien. I l'autoritarisme tendencial de Risco el dugué a ésser nacionalista novament, però aquesta volta espanyol, ja no gallec.

III

Com ja avançàvem abans, el plantejament risquià de la realitat gallega esdevingué l'espina dorsal del moviment galleguista, amb majors o menors matisacions, almenys fins a la Segona República. No obstant això, cal situar al costat de Risco, els treballs teòrics de la resta dels pensadors del galleguisme, especialment Antón i Ramón Villar Ponte, Xoan Vicente Viqueira i Castelao, uns treballs no sistematitzats, almenys en el grau de l'obra de Risco, però que es concreten en una sèrie d'aportacions momentànies importants. Però ni l'obra dels Villar,³⁸ eminentment política i d'oportunitat històrica, ni la de Viqueira, filosòfica i pedagògica, es configuren com a altra cosa que postilles al corpus teòric risquià. És indubtable que ambdues hi introdueixen modificacions polítiques importants (el republicanisme avançat dels Villar, el socialisme humanista de Viqueira), encara que hi hagi una acceptació a voltes tàcita, d'altres expressa, dels postulats de Risco (el *sentimento da terra*, la reivindicació idiomàtica com a fonament, la necessitat de constituir-se «consciència del país»³⁹). Castelao fou

37. Un judici de Risco sobre el nazisme podríem trobar-lo a les paraules següents: «Té la forma ofensiva, un poc plebeia del feixisme, del futurisme, de certs moviments de joventut; té un menyspreu orgullós pels credos socials revolucionaris que entre nosaltres gaudeixen de tant de respecte; té un cert arrelament segur en les essències tradicionals; té el valor de negar l'esdevenidor al comunisme» [V. RISCO, *Mitteleuropa (impresions d'unha viaxe)* (Santiago 1934)].

38. A. VILLAR PONTE, *Nacionalismo gallego. Nuestra afirmación regional* (la Corunya 1916); i R. VILLAR PONTE, *Doctrina nacionalista* (el Ferrol 1921). La inseguretats teòrica, no pas pràctica, d'Antón Villar, com ja veiem, l'havia dut fins i tot a formular un títol marcadament ambigu. No cal assenyalar la importància d'un estudi detallat del pensament dels Villar Ponte, fins ara no realitzat.

39. 10 El nucli intel·lectual de la segona gran desclosa cultural gallega (la nacionalista,

qui introduí una pràctica política en el moviment, seguida d'una argumentació teòrica, que matisa enormement les postures risquiànes. La concreció teòrica de l'escissió galleguista del 1934, el pensament de l'«esquerra» d'aquest (el nucli majoritari) es troba a la coneguda obra d'Alfonso R. Castelao *Sempre en Galiza*. No pot dir-se, malgrat tot, que en aquesta obra hi hagi una sistematització teòrica del nacionalisme gallec, com en Risco, sinó tan sols apunts i notes distribuïts tot al llarg d'aquesta, i, per tant, subjectes a les fluctuacions que sofreix el pensament del nostre home entre el 1935 i el 1947, dates entre les quals escriví *Sempre...* Amb aquest darrer correctiu, nosaltres intentarem d'examinar l'obra amb dos criteris, fonamentalment: un primer criteri pel que significa d'oposició al plantejament i a la interpretació del nacionalisme gallec de Risco, oposició que, malgrat que fou escrita i concretada posteriorment, nasqué de la pràctica duta a terme pel Partido Galeguista a partir del 1934 i del pensament que dominava el nostre autor a l'època republicana; el segon té la seva fonamentació en el fet que, per a nosaltres, el plantejament teòric de Castelao en aquest aspecte, a part el fet d'introduir matisos importants a la teoria nacionalista del galleguisme (fins aleshores d'inspiració risquiàna, eminentment), se situa a l'origen d'una interpretació nova lligada a altres maneres de concebre el món en general i les relacions polítiques en particular. Aquesta interpretació, malgrat les resistències que ofereix el pensament de Castelao (per les servituds del seu origen), pot ésser considerada com un pensament, unes maneres intel·lectuals, al servei dels sectors socials més interessats en la superació de les formes de dominació fonamentalment centralitzades de l'estat capitalista avançat, i no tan sols la vertebració ideològica d'uns nuclis minoritaris de la petita burgesia que lluita per la consecució de la seva revolució amb accent gallec.

Els breus apunts que fa Castelao sobre la nacionalitat gallega ens permeten d'assenyalar fonamentalment dues coses: primer, la influència que s'hi observa d'autors distints dels que havien informat el nacionalisme gallec fins aleshores; i, en segon terme, el caràcter eminentment lligat a la temporalitat, al fet històric, de les seves idees. D'aquesta manera, el seu pensament sobre les característiques nacionals de Galícia esdevé un tot complex, on ja no es tracta d'observar des d'un punt de vista més o menys formal la preexistència d'unes notes característiques (llengua, cultura, història, etc.) ni de fonamentar la pretensió de l'existència d'un «esperit» de Galícia peculiar i generalitzable, sinó de la voluntat política d'aquesta constitució com a nació i, alhora, del destí polític i social d'aquesta nacionalitat. Vegem ara amb més deteniment aquestes qüestions. «La nació és per a nosaltres un grup humà ètnicament diferenciat que cobreix un territori característic, que parla una llengua pròpia i regeix la seva vida moral i física per tradicions o costums peculiars. Aquesta "nació" pot tenir una sobirania civil i independent o disminuïda; pot conviure amb altres nacionalitats i formar amb elles una única voluntat política; pot, en fi, viure esclavitzada per una altra "nació" i sotmesa a un estat opressor. El problema es desencadena quan la nacionalitat —que és un ésser natural— passa del sentiment dels seus

produïda a partir del 1916), anomenada *Generación Nós*, és coneguda així mateix per la «generació de Risco». Per a la seva caracterització, *vid.* X. L. MÉNDEZ FERRIN, *Reflexiones desde Galicia*, a «Triunfo», extra, núm. 532 (desembre de 1972).

fills a la seva voluntat política; és a dir, quan la nació vol constituir un estat.»⁴⁰

En Castelao el problema de les nacionalitats està, primerament, en l'aspiració a constituir el seu estat propi, és a dir, en l'operativitat de la voluntat política d'aqueixa constitució. No es tracta d'un «involuntarisme» o d'un «determinisme» que impliqui aquesta constitució a causa de l'existència d'un «esperit nacional» per damunt dels homes pertanyents a aqueixa comunitat, sinó precisament de l'expressió voluntària, democràtica, d'aqueixa. Malgrat tot, quan parla concretament de la nacionalitat gallega, a més d'aquests elements objectius i subjectius, introdueix un punt, el de l'estructuració econòmica del fet diferencial, que ens posa en relació, successivament, amb les fonts del seu pensament (Renan, els constitucionalistes francesos i la teoria staliniana de la nació). Efectivament, fa la seva caracterització de Galícia com a nacionalitat a partir de la coneguda definició de Stalin, desenvolupant afirmativament les notes nacionalitàries que el georgià esmenta com a tals: «Galícia és una autèntica nacionalitat. Té un idioma propi, fill del llatí, germà del castellà i pare del portuguès, conreat literàriament quan la llengua de Castella caminava de quatre potes; té un territori delimitat naturalment, de formes dolces i entranyes dures, que fou una illa de pedra quan Espanya jeia al fons de les mars formatives; té problemes peculiars, d'originalitat tan rara, que sempre quedaren al marge de les lleis liberals d'Espanya i de les preocupacions escruixidores del món capitalista; té una cultura autòctona manifestada en l'art i una saviesa popular tan insular com ho fou la nostra Terra en temps geològics; té predisposicions psicològiques que ens feren inassimilables a la cultura i al dret de Castella, com els bretons a França i els escocesos a Anglaterra; té, si volguéssim —no ho volem—, característiques diferencials de raça, ja que som predominantment celtas. Galícia, doncs, és una nacionalitat hispana, tan respectable com Castella, i tots els seus atributs són igualment dignes de respecte.»⁴¹

Al costat de la fixació dels caràcters de la nacionalitat gallega, es pot veure en Castelao una gran insistència en el contingut unitari de la seva problemàtica socio-econòmica, especialment en aquells aspectes que afecten les classes menys afavorides de la societat. En aquest sentit, és magistral la famosa definició del país gallec que fa el nostre home en una altra part del *Sempre...*: «Galícia és un país pre-capitalista, poblat per treballadors que viuen d'un jornal míser, que ells mateixos treuen de la terra o de la mar; sense indústries suficients per a absorbir l'excedent de població camperola i marinera; amb un *atur forçós* i un *dèficit* pecuniari constant, que es resol pacíficament mitjançant l'emigració.»⁴²

Del que s'ha dit fins ara pot deduir-se, com apuntàvem, la introducció d'unes característiques nacionals gallegues molt distintes de les que havien configurat el pensament risquià, i sobretot respecte, precisament, a la finalitat de la mobilització nacionalitària. En primer lloc, per a Castelao ja no es tracta d'un moviment de minories intel·lectuals, sinó que, fent seus els plantejaments democràtics que són a la base de la pràctica política del galleguisme a partir del 1934, l'eix de tota la seva articulació nacionalitària és la pressió popular i la consideració del moviment en funció de les seves possibilitats de presència real

40. A. R. CASTELAO, *Sempre en Galiza* (Buenos Aires 1961²), p. 294 (pàgines escrites el 1943).

41. *Op. cit.*, p. 322.

42. *Op. cit.*, p. 47.

en els sectors socials que intenta mobilitzar. En el seu afany d'extensió de la reivindicació, pressuposada la base «natural» d'aquesta en el camperolat i els treballadors de la mar, Castelao va més enllà del propi partit insistint en la necessitat que el proletariat industrial, encara que fos minoritari a Galícia, coadjuvi en la lluita per la defensa de la reivindicació nacional gallega, com a deure inexcusable de la seva pròpia situació de classe: «El proletariat ha d'incorporar-se al moviment de reivindicació de les nacionalitats per a bandejar la política imperialista i facilitar la unió internacional dels obrers i camperols. Això vol dir que el proletariat mai no pot negar el dret de les nacionalitats a la seva independència, i ha de lluitar per la llibertat nacional mentre això no s'oposi als interessos sagrats de la seva classe.»⁴³

Finalment, no pot dir-se que la teoria nacionalista de Castelao sigui inscrita en unes coordenades teleològiques similars a les de Risco (el celtisme i la salvació d'Occident, etc.), sinó que té una doble virtualitat econòmica i política: per un costat i tocant a ras de terra, es tracta de la solució dels problemes que afecten especialment les classes populars gallegues, que sofreixen la doble opressió com a classe no dominant i com a classe nacional d'una nacionalitat oprimida; i, per l'altre, ha de servir de solució al problema de la «reconstrucció racional de l'estat» des de la perspectiva federal: «Els defensors de la posició maximalista de Galícia no intentem trencar la solidaritat dels pobles espanyols —reforçada per una convivència de segles—, sinó més aviat possibilitar la reconstrucció de la gran unitat hispànica, o ibèrica. Només que les nostres ànsies federalistes es veiessin acomplides, Galícia cediria voluntàriament dels seus drets tot el que fos indispensable per a crear la sobirania de l'estat espanyol; però essent demòcrates vertaders i ansiejant la unió fraternal de tots els lleials, estem disposats a cedir també de la nostra posició doctrinal tot el que calgui per a construir el benestar futur de la nostra terra. Enfront d'un *separador*, ens sentim intransigents; enfront d'un amic, ens sentim disposats a pactar; enfront d'un germà, som capaços de cedir una part del nostre ideari.»⁴⁴

D'aquesta manera, la interpretació del gran artista se situava, en certa mesura, fora de tota la teorització nacionalista tradicional, i es lligava, així, amb l'altra línia descentralitzadora que naixia: aquella que fa referència a la devolució de la decisió política als nivells socials que són involucrats en la mateixa decisió; aquella perspectiva que fa referència a la potenciació dels elements polítics i socials que són a la base de tota construcció comunitària i que intenta de posar les pedres de la construcció de la democràcia econòmica. Al nostre parer, aquesta integració d'ambdues línies és reflectida en certa mesura a les següents paraules del *Sempre...*: «A la política mundial hi ha, actualment, dues tendències generals en oposició aparent: la *internacionalista*, deguda a les circumstàncies polítiques del nostre temps i a les circumstàncies econòmiques del món, i la *particularista*, deguda al ressorgiment de les nacionalitats que lluiten per la llibertat dins els grans estats. Aquestes dues tendències troben la seva solució normal en el federalisme. Però el federalisme internacional només pot realitzar-se sobre les ruïnes dels estats imperialistes i amb l'abolició prèvia del sistema capitalista actual.»⁴⁵

43. *Op. cit.*, p. 53.

44. *Op. cit.*, ps. 55-56.

45. *Op. cit.*, p. 55.

Naturalment, aquestes frases de Castelao foren escrites en un moment crucial de la seva vida (el seu refugi de guerra a València, l'any 1937), i per això cal relativitzar-ne el contingut en funció del fet que les circumstàncies de la seva vida influïren moltes vegades i amb notes molt importants en la creació de la seva teoria, una teoria l'aspiració màxima de la qual se centra des del principi en la reconstrucció federal de l'estat espanyol. No obstant això, aquestes afirmacions tenen una explicació clara, i alhora obren una perspectiva distinta que farà desembocar el moviment galleguista, almenys aquell que accepta i continua la direcció moral impresa per Castelao en aquests moments, en una nova perspectiva política i social, radicalment distinta dels pressupòsits del moviment galleguista històric.

IV

Ja hem vist l'existència d'una forma d'opressió nacional, així com les solucions teòriques que hi donava el pensament nacionalista; ara vegem com i quines característiques té la formulació nacionalista gallega i de quina manera es produeix la unitat entre teoria i realitat en el moviment galleguista. El primer problema que cal delimitar en tot moviment nacional és el del caràcter de la formulació de la idea nacionalista. Aquesta formulació té una importància fonamental en tant que concreta els valors que serviran de base a la formulació política subsegüent: és la definició del nivell social-psicològic, és la delimitació del «caràcter nacional» de què parlava Otto Bauer o la «unitat de psicologia» de Stalin. Aquesta qüestió conviu juntament amb l'existència de les notes que els autors objectivistes esmentaven, una de les quals és evidentment la cultura peculiar, dins la qual l'idioma aconpleix un paper definitori.

Quí és l'encarregat d'aquesta formulació? Aquest és el paper de la intel·lectualitat, en principi eminentment cultural, i després ja com a dirigents polítics, tal com ja havíem apuntat a les primeres línies d'aquest treball. Els intel·lectuals compromesos amb un moviment nacionalista, la *intelligentsia* —tal com es formula aquest concepte a la Rússia tsarista, és a dir, com a minoria culta i coneixedora dels problemes, sumida en una mar d'ignorància majoritària— és la que exercirà la funció explicitadora, homogeneïtzadora i uniformitzadora de les diferents capes socials integrades en aqueix àmbit de cultura que ells dominen, per a la consecució d'un moviment nacional i, en definitiva, per a l'assoliment d'una estructura estatal pròpia.*

Sobre quines bases s'efectua la creació d'aquesta consciència? La intel·lectualitat d'una nacionalitat oprimida, com ara la Galícia de la Restauració, i vegem-ho a través de la concreció gallega, tenia dues alternatives possibles, una de les

46. M. RODINSON, *Sobre la cuestión nacional* (Barcelona 1976), p. 115: «Las teorizaciones (étnico-nacionales) más o menos elaboradas son de intelectuales. Estos expresan naturalmente, al mismo tiempo que el punto de vista del grupo fundacional que constituyen, el de la clase a que se vinculan. En cualquier caso, no hay que perder de vista dos aspectos. Primero, su teorización toma como material, tiene por base y punto de partida los sentimientos, la ideología implícita creada por la situación global de la etnia de que forman parte. Segundo, cumple una función de movilización y, por consiguiente, debe satisfacer los sentimientos de las masas de la etnia en su conjunto.»

quals, en propietat, no era una vertadera alternativa nacionalista. Aquesta darrera era l'opció de la «modernització» o «europeïtzació» del país, que fou la perfecta adaptació al sistema capitalista que dominava a la resta de l'estat, i s'integrà en els mecanismes d'hegemonia cultural de la monarquia espanyola, adaptant a aquests el bagatge de la cultura preexistent; era la sortida a la manera dels Joves Turcs, que en certa mesura representava un sector del republicanisme autonomista.⁴⁷ La vertadera alternativa nacionalista implicava, i no des del primer moment, sinó a mesura que les postures polítiques s'anaven diversificant a l'interior del moviment, dues opcions: una primera opció de caràcter eminentment conservador, que podria consistir en la renovació de les estructures culturals i socials preexistents a la colonització (aquesta opció és la que feia insistència en la recerca de l'originalitat nacional, en el retorn a les fonts). La segona opció, progressista, es basava en la recreació de la cultura autòctona sobre unes bases noves, incorporant elements de la cultura preexistent però matisats profundament pel caràcter de renovació: és la que concretà l'autodeterminació cultural-nacional, i tenia com a base, doncs, la creació d'una cultura nacional popular nova.

La creació de la consciència nacional anava encaminada directament a la consecució d'una mobilització política. Això pressuposava en primer lloc un interès d'un sector social o d'uns quants en aquesta mobilització, o, el que és igual, en la creació dels instruments polítics que la subseguien. En segon terme, era determinada pel grau d'«organicitat» de les propostes dels intel·lectuals respecte a les classes que pretenien representar; és a dir, en la mesura que aquestes proposicions incorporaven els interessos polítics de la base primària de la mobilització nacionalista.⁴⁸ D'altra banda, cal apuntar que aquesta mobilització era subjecta, quant al seu èxit o fracàs, a factors de tipus exterior, fonamentalment a la capacitat política i hegemònica de les classes dominants a nivell estatal. A partir de l'examen dels teòrics que hem vist fins ara, pot afirmar-se sens dubte l'existència d'un pensament nacionalista galleg ampli i important, amb uns trets específics, però també amb una certa variabilitat en el temps. En aquest segon sentit, podem dir que hi ha tres moments, o fases, en el pensament nacionalista galleg, que coincideixen amb les del moviment polític, i que es dibuixen amb unes característiques especials en cadascun d'ells, no tan sols respecte a l'exterior d'aquest, sinó també, i especialment en la tercera fase, respecte al seu interior. El primer moment, el del naixement, com ja hem vist, és el que se situa entre Faraldo i la fundació de la primera Irmandade da Fala, el moment de les aportacions dels historiadors (Benito Vicetto, Manuel Murguía) i les iniciatives teòrico-polítiques dels regionalistes (el mateix Murguía, Alfredo Brañas). El segon moment, des del 1916 fins al 1934, és el moment de la plenitud del moviment nacionalista, de la fixació teòrica del nacionalisme pur risquià. El tercer, que comença en aqueix 1934, coincideix amb l'escissió del Partit Galleguista i el naixement de les dues branques teòriques i pràctiques d'aquest.

Malgrat aquesta triple divisió temporal, poden apuntar-se qualques trets co-

47. Vid. el nostre treball sobre l'ORGA a *Los partidos políticos y la autonomía en Galicia 1931-36* (Madrid, Akal, 1977), ps. 98-131; i sobre el concepte de «modernització», «europeïtzació» o «salt al segle xx», B. ERASOV, *Conceptos culturales en la ideología nacionalista de los países en desarrollo* (Moscou 1970).

48. A. GRAMSCI, *Cultura y literatura* (Barcelona 1972), ps. 34-35.

muns a tot el procés de creació de la consciència nacional gallega. En primer terme, i com és obvi, és un moviment d'*origen intel·lectual*, els protagonistes del qual són una *intelligentsia desarrelada* dels seus nuclis socials originaris (sectors ciutadans i especialment petita burgesia) que es declaren defensors dels interessos camperols. En segon lloc, cal destacar, en tot el procés, el *minoritarisme* de la posició galleguista, que es mostra incapaç de sortir de l'estret cercle de la pròpia intel·lectualitat originària. Aquest és precisament el tema clau de tota interpretació possible del moviment, el fracàs relatiu de l'experiència, almenys a nivell immediat, en el moment que fan les seves propostes polítiques a les classes socials que pretenen dirigir. Però deturem-nos un moment en aquesta qüestió, a partir de la seva interrelació amb la tercera de les característiques del pensament galleguista. Perquè, efectivament, el tercer punt definidor és el *caràcter conservador*, en línies generals, del moviment. És indubtable que podria dir-se que forcem la interpretació del fenomen en intentar dotar-la d'unes característiques comunes, quan, en realitat, un dels punts que defineixen el moviment galleguista és la seva heterogeneïtat interna. Però això és cert només a nivell d'opcions polítiques, en el punt que esmentem com a tercer (a partir del 1934), ja que els altres dos són matisats clarament per un caràcter eminentment moderat, tant a nivell polític com a nivell social.

El caràcter moderat del galleguisme pot ésser una de les explicacions, al nostre parer, del fracàs relatiu immediat de l'experiència. Aquest caràcter, que és present en el desenvolupament de l'obra de Murguía (i no en Faraldo), en tot el plantejament de Brañas i en la gran teorització de Risco, només té dos o tres punts de fissura, sorgits quasi exclusivament en la pràctica: el moment de confluència lateral amb el moviment agrarista als anys deu,⁴⁹ o l'intent de matisació política d'aquest per part de Villar Ponte, matisació neutralitzada per la influència risquiàna.⁵⁰ Però aquest caràcter, al seu torn, no és inexplicable si no se'l relaciona amb les condicions polítiques generals de l'estat i amb la inclusió del galleguisme en una de les grans línies de reforma d'aquest darrer: el regeneracionisme-particularisme en els primers moments, i el regionalisme nacionalista fins a la caiguda de la Dictadura. Tot i incorporar en els seus programes econòmics una part de les reivindicacions agràries, el moviment galleguista es mostrava als ulls del camperolat galleg com a un moviment ciutadà, protagonitzat per homes pertanyents a l'àmbit antitètic al seu, l'àmbit urbà; d'altra banda, el plantejament eminentment cultural de la reivindicació l'allunyava d'aquells sectors socials oprimits, les preocupacions dels quals se situaven al nivell de subsistència, per la qual cosa els béns de la cultura, àdhuc aquells que pretenien ésser la sublimació de la seva cultura camperola, se'ls presentaven autènticament aliens i desconnectats de la seva realitat.

El moderantisme de la reivindicació, per la seva part, feia impermeables a les seves demandes (encara que moltes incorporaven temes de caràcter àmpliament democràtic) els sectors progressistes de la societat, especialment el moviment republicà i els partits de classe. Totes les confluències, de caràcter eminentment conjuntural, es produïen més com a aliança d'oposicions (les dues vessants del regeneracionisme, el moviment de les solidaritats, la crisi del 1917) que com

49. Vid. els treballs de J. A. Duran sobre el moviment solidari.

50. Vid. VILAS, *op. cit.*, ps. 89 i ss., i el meu treball citat, ps. 160-168.

a conglomerat polític amb programes actius comuns. I, en aquest sentit, tota interinfluència mútua comportava un procés de gestació llarguíssim, procés que, en el nostre cas, hagué d'esperar l'època republicana per a obtenir alguns fruits.⁵¹

Davant de tot això, un fet pot semblar estrany: per una banda, l'elevació teòrica del pensament galleguista, i, per l'altra, la insistència del moviment en el plantejament de la reivindicació, una insistència que se situa, amb interrupcions breus, entre els fets del 1846 i el juny de 1936. L'explicació d'aquests punts, en la nostra opinió, es troba en dos aspectes: en primer lloc, en la *realitat* de la base de la reivindicació nacional gallega, realitat de la qual només era conscient la intel·lectualitat petit-burguesa que la monopolitzava, almenys fins al 1934; i, en segon lloc, en la influència que els moviments nacionalistes ibèrics i extra-ibèrics tingueren sobre el moviment nacionalista gallec.

En aquest segon aspecte, les interpretacions que pretenen desqualificar el moviment galleguista insisteixen en les relacions entre el galleguisme i el catalanisme, especialment amb el catalanisme de la Lliga. Sense ignorar els contactes freqüents entre ambdós, del que s'ha dit fins ara poden observar-se algunes diferències tant en la formulació nacionalista gallega i catalana (i, naturalment, la separació d'ambdues de la formulació basca de Sabino Arana), com en la seva base social i en els objectius tàctics, malgrat el seu lligam final estratègic: la reforma des de les perifèries de l'estat espanyol.

El moviment galleguista difereix del catalanisme de la Lliga, com ja s'ha dit repetidament, en l'absència d'un interès autèntic de la burgesia nacional en general, en la seva potenciació; respecte al catalanisme progressista, en el caràcter avançat i marcadament republicà del darrer. Cal dir que, des del mateix moment en què es produeix l'escissió en el catalanisme, diversos sectors interns al moviment galleguista urgiren la definició en un sentit o altre de la intel·lectualitat galleguista en el seu conjunt: vegeu, així, els intents tant de Murguía com de Brañas respecte a la Lliga, com també els de Villar Ponte respecte al catalanisme republicà; però cap de les dues tendències no aconseguí els seus propòsits almenys fins a la data clau del 1934. Aquest intent d'aproximació es donà àdhuc respecte al basquisme, postura defensada per Otero Pedrayo, partidari de la definició confessional del nacionalisme gallec.

Per altra banda, en el moviment galleguista és tradicional la menció del paper d'una Galícia autònoma com a pont cultural i polític respecte a Portugal. L'iberisme és un dels punts que sempre han estat reflectits en les formulacions programàtiques del galleguisme, iberisme que tenia un ressò, certament petit, entre alguns sectors de la intel·lectualitat de l'altre costat del Miño. Pel que fa a les influències exteriors, destaca el tema de la qüestió irlandesa com un dels motius també observables en les formulacions galleguistes. Murguía i Brañas insistiren en la solidaritat gallega envers la qüestió d'Irlanda en funció de les similituds que observaven respecte a tots dos països: tronc comú cèltic, opressió cultural i lingüística per part d'una cultura que s'arroga el caràcter de «superior» i «modernitzadora», opressió econòmica colonial, especialment visible en les capes camperoles, i recurs comú a l'emigració com a solució, sense enfrontar-se als problemes nacionals. En la nostra opinió, ambdues qüestions, iberisme i sem-

51. *Vid.*, especialment, el programa de Lugo del 1918.

blances amb el cas irlandès, tenien la seva motivació tant en el fet de les similituds apuntades, com en el desig d'internacionalitzar el conflicte per part del galleguisme, per tal de disposar d'aquesta manera d'unes mesures més bones de pressió contra l'estat centralista, que desatenia sistemàticament les seves peticions.⁵²

V

Cap a la dècada dels anys vuitanta del segle XIX la burgesia espanyola disposava d'un mercat nacional unificat com a marc de la seva activitat econòmica i del seu predomini polític. Tanmateix, això no significa que l'espai econòmic delimitat com a «mercat nacional» fos en un nivell idèntic de desenvolupament i d'imposició de les formes productives capitalistes. La coexistència de maneres productives distintes en el si d'un mode de producció i en l'àmbit d'una formació històrico-social determinada, com és ara l'espanyola del moment, pot servir d'explicació de les característiques econòmiques de Galícia a l'època que ens ocupa. Galícia era un món quasi estancat en el pre-capitalisme, amb una sèrie de connexions, molt dèbils a l'època en virtut de la no idoneïtat de les comunicacions amb la resta de la península, amb l'estructura capitalista dominant, que disposava en molts de casos de zones francament florecentes, com ara el nord o Catalunya. Les particularitats del trànsit del feudalisme al capitalisme a Galícia havien implicat la pervivència d'institucions característiques del mode de producció anterior (especialment en matèria de tinença i possessió de la terra), que implicaven l'absència de trànsit radical a les noves formes productives i, alhora, el desviament dels autèntics impulsos de la burgesia gallega vers unes formes noves de rendisme i vers l'apatia inversora i la subsegüent negativa del compromís amb el desenvolupament industrial nacionalitari. És per totes aquestes consideracions, tan grollerament esbossades, que tota la lluita político-econòmica en el marc gallec fou matisada i condicionada per una sèrie de servituds que feien difícilment transposables a la nostra zona l'esquema dels conflictes socials que podia establir-se com a genèric a la resta de l'estat. Si hi afegim la circumstància especial de l'existència d'una opressió nacionalitària, que s'expressava en la proscripció d'unes formes culturals, patrimoni de la gran majoria del poble gallec, i que tenia la seva manifestació paradigmàtica en l'opressió lingüística sistemàtica per part de l'estat central, podem tenir ja un esquema molt breu de la sèrie de variants que entren en la definició dels conflictes: estructura capitalista i formes de producció pre-capitalistes i opressió cultural, que incidien especialment sobre les classes populars.

L'estructuració social que hi ha darrera aquest sistema de variables pot con-

52. En aquest punt, cal mencionar el fet ocorregut en un míting republicà al barri de La Bombilla de Madrid pel maig de 1931, pocs dies després d'haver estat proclamat el nou règim, en el qual l'orador Otero Pedrayo va provocar un gran escàndol en anunciar la possibilitat que si la nova democràcia republicana no atenia les demandes gallegues, Galícia podria cridar en ajuda seva les tropes del dictador veí Salazar. Respecte a la internacionalització del conflicte, Castela esmenta repetidament al *Sempre...* (entre d'altres, p. 39) el reconeixement com a *nacionalitat* de Galícia per part del IX Congrés de les minories nacionals europees, adscrit a la Societat de Nacions.

figurar-se a grans trets de la manera següent: un camperolat petit propietari o arrendatari situat a nivell de subsistència i numèricament majoritari, que posava les esperances en l'emigració; una petita classe obrera situada en els escassos nuclis industrials (el Ferrol, Vigo) o en especialitats concretes (la mineria, el ferrocarril en construcció); una petita burgesia situada especialment a les ciutats port (la Corunya, Vigo), lligada especialment a feines de tipus comercial o petit-rendistes; i, finalment, uns sectors burgesos poc diversificats, constituïts majoritàriament en aliança amb el bloc oligàrquic financer panespanyol, o bé, i ja clarament en minoria, lligats a l'activitat industrial relacionada amb la pesca.

Davant d'aquesta situació, el nivell conflictual galleg, almenys els primers trenta anys del segle, es concreta en una perspectiva triple. El primer conflicte situable en aquest moment històric és el que es desenvolupa entre el camp i la ciutat. És el conflicte propi del trànsit d'una economia pre-capitalista, fonamentalment camperola, a una nova economia, moderna a la manera capitalista, en procés continu d'urbanització, en detriment dels assentaments poblacionals i dels interessos camperols. Aquest és un conflicte tendencialment guanyat per l'estructura urbana, i així fou en el decurs dels anys, però en aquest moment es caracteritzava per la impotència de les forces «urbanitzadores» a fer-la passar d'una mera situació de dependència parasitària de l'excedent agrícola a una situació de supremacia que convertís precisament l'agre que la circumdava en el seu apèndix alliberador de mà d'obra i capital per a la industrialització ciutadana. Aquest conflicte camp-ciutat a Galícia és exterioritzat en la relació entre les dues cultures: la castellana, eminentment «urbana», i la gallega, «camperola». La cultura castellana ha assolit en gran part el seu objectiu —la castellanització dels nuclis socials ciutadans—, almenys a nivell de classes dominants, però, malgrat disposar de tots els aparells d'estat a favor seu, és incapaç, almenys en aquest moment, d'imposar-se a la totalitat de la població gallega. En un altre ordre de coses, hem d'esmentar un altre dels conflictes sobre el qual representaren el seu paper les distintes forces polítiques gallegues, una de les quals és sens dubte el moviment galleguista. Ens referim a la contradicció bàsica del capitalisme, l'oposició burgesia-proletariat, que, certament, no és la més important a nivell numèric a la Galícia d'aquest moment, però sí que és indubtablement la contradicció bàsica en el marc d'un sistema capitalista com l'espanyol, pel fet que concreta l'oposició entre la caracterització social de la producció i la privatització dels beneficis.

En tercer lloc, hi ha la contradicció nacional gallega: l'oposició entre Galícia com a globalitat interclassista i l'estat centralitzat de la monarquia espanyola. Aquesta contradicció és perfectament palpable a nivell de diversos sectors socials, tant del proletariat com del camperolat, tant de la petita burgesia com de la burgesia nacional, i té la seva excepció únicament en aquells sectors socials minoritaris compromesos i lligats al bloc oligàrquic financer dominant.

¿Com s'incorpora el moviment galleguista, com a conjunt d'intellectuals que pensen i actuen, a aquest procés conflictual triple? ¿Quina ha estat la seva postura en els distints moments històrics? En primer terme, cal esmentar que el galleguisme, a l'època monàrquica i com tot moviment polític, es trobava condicionat per les limitacions generals del règim polític, règim, com ja hem apuntat, caracteritzat pel falsejament sistemàtic de la relació entre cos electoral i poder polític, que desvirtuava la relació eleccions-governants pròpia del règim parla-

mentari. A aquestes limitacions genèriques, cal afegir-hi una limitació específica de la monarquia a Galícia: el gran pes del caciquisme, especialment en el camp, i la creació consegüent d'una estructura de poder paral·lela a la de l'estat a partir d'aquest.

Quant a la seva postura davant els conflictes esmentats i el seu possible intent de resolució política, el moviment galleguista, precisament per la seva definició com a nacionalista, posa a primer pla dels valors i de la seva actuació el conflicte que oposa Galícia a l'estat central. Aquesta assumpció de la problemàtica nacional com a motivació fonamental de la seva actuació política, lògicament, no té unes fronteres precises; d'ací que es pogués pensar que, a partir d'ella, podien incorporar-s'hi els altres dos nivells conflictuals de la realitat social gallega: la qüestió del liderat agrari (i, per això, la definició en el conflicte camp-ciutat) era tradicional en les declaracions galleguistes; d'altra banda, en el conflicte entre classe obrera i classes dominants l'opressió cultural que combatia el galleguisme gravitava sobre el proletariat, ja que, totalment gal·lec d'origen, hauria d'haver tingut els seus interessos mediats en la pervivència de la seva cultura i en la desaparició d'aquesta forma d'opressió enfront de la burgesia, castellanitzada quasi en la seva totalitat.

Malgrat aquesta partició difícil de l'interès galleguista, mentre el moviment construïa les seves bases teòriques (Murguía, Brañas), el nacionalisme gal·lec no tenia altres iniciatives que aquelles relacionades directament amb la seva labor cultural i d'extensió de la reivindicació: la presa de postura enfront de la realitat conflictiva gallega és una presa de postura *abstracta*, desconixedora de formulacions específiques de caràcter polític.⁵³ En l'època del predomini, a nivell teòric, del nacionalisme de Risco, tot i la incorporació d'un plantejament polític més clar per part d'Antón Villar en especial, el purisme de la reivindicació i de la postura política del galleguisme, consegüentment, assolí les cotes més elevades; és el moment en què s'hipostasïa i teoritzava sobre el caràcter minoritari i intel·lectual del moviment i, per tant, s'insisteix en el caràcter «desinteressat» de la política galleguista, sense transcendir, doncs, la mera formulació nacionalista pura i fent les referències programàtiques al camperolat gal·lec, no com a grup social els interessos del qual calia defensar i potenciar mitjançant la lluita nacional contra l'opressió hegemònica de l'estat, sinó com a exemplificació abstracta, «essencialitzada», d'una cultura sobre la qual es construïa tot l'entreteixit nacionalista. Només la lluita anticacics, o —i és el mateix— la incorporació al programa del galleguisme de pressupòsits anticacics, era la pinzellada de concreció en la mar de l'abstracció i el purisme que acompanyava les formulacions risquianes. És obvi que una intel·lectualitat com la gallega, i partint només d'una òptica purament corporativa, veia en el caciquisme no l'instrument més clar de l'opressió estatal sobre el camperolat, sinó els autèntics «intel·lectuals orgànics» de les classes dominants, els quals calia substituir en els seus paper i funció per les pròpies fornades intel·lectuals autonomistes.

L'adveniment del règim republicà, i la possibilitat, i per tant la necessitat, de definicions polítiques en tots els aspectes de la vida social fou una de les raons del camí progressiu del moviment galleguista vers la seva definició política, cap a la seva homologació amb els restants moviments nacionalistes hispànics

53. A excepció del parèntesi de l'agrarisme, estudiat per J. A. Duran.

i la seva integració en la lluita política partidista que s'inicià a partir d'aquest moment. Això implicà, com ja hem apuntat repetidament, la divisió interna en el moviment i la redefinició del partit sobre els temes conflictuals que implicava l'adscripció de la major part d'aquest a una postura més avançada i progressista que la desenvolupada en temps de la monarquia pel moviment nacionalista gallec. Aquesta definició mateixa d'aptitud clara per la lluita política en un règim de llibertats, és a dir per la seva constitució com a subjecte de la política, ja s'havia avançat el 1931 amb la conversió del moviment en partit polític. Malgrat tot, les limitacions polítiques sorgides en el si d'aquest en virtut de l'heterogeneïtat interna i, per això, de l'existència de diversos «partits» en el si del mateix partit galleguista, havien dut aquella manera especial de comportament polític a mig camí entre una orientació general suprapartidista i la lluita política partidària que el caracteritza entre els anys 1931 i 1934.⁵⁴

Simultàniament a aquest canvi, que es produí àdhuc en la mateixa concepció de l'organització del galleguisme i que s'operà en el moment republicà, hi hagué una readaptació del contingut teòric de la reivindicació i el naixement, i gairebé majoritat, d'una nova interpretació del fet nacional gallec. El partit superà així, a partir del 1934, la visió exclusivament abstracta i purista (no contaminada amb el «gregarisme social») de Risco, per a començar a incidir en uns camps conflictuals i fer seus uns plantejaments político-socials d'una manera molt diferent a la portada fins aquell moment. És d'interès especial l'intent de canviar la relació existent entre el nucli intel·lectual dirigent i la base «defensada» pel moviment (els camperols). Es passà, així, d'orientar les seves formes polítiques amb l'estigma cultural de la reivindicació gallega a la integració en els programes i en la pràctica del moviment de tota la problemàtica reivindicativa d'aquests (fet que es produí no sense certes vacil·lacions),⁵⁵ i fins i tot el fet de plantejar la possibilitat de l'apropament de l'acció del partit, i, per tant, de la reivindicació gallega, al proletariat industrial.⁵⁶ El partit començava a abandonar la perspectiva nacionalista pura de Risco, que situava tot el pes del moviment en la pugna entre Galícia com a unitat policlassista i solidària enfront de l'estat centralista, per a incidir sobre el conflicte camp-ciutat (és a dir, el de formes productives tradicionals - capitalisme). A més, aquesta incidència se centrava en unes solucions de caràcter reivindicatiu (les tradicionals del moviment agrarista), que allunyaven el moviment del mer reaccionarisme en la defensa de les formes productives tradicionals, per a intentar que la classe camperola no fos la financadora exclusiva de les experiències del llançament industrial gallec. A tot això cal afegir-hi la mateixa activitat dels partits de classe i de les organitzacions

54. *Vid.* el meu treball citat, ps. 189-196.

55. Per mor del distanciament pràctic dels interessos agraristes, del qual patia periòdicament el moviment (i també potser pel pes del personalisme) la Federació Agrària Provincial de Pontevedra, que agrupava un nombre important de societats agràries afectes indirectament a la política del partit i que dirigia A. Alonso Ríos, decidí d'autonomitzar-se de la vinculació partidària l'any 1934.

56. A l'assemblea del Partido Galeguista d'abril de 1935 fou presentada pel grup de la Corunya una proposició política curiosa que, si hagués estat tinguda en compte, hauria pogut significar un intent de canvi del contingut de classe del partit. S'hi esmentava la necessitat que el galleguisme ampliés «*su programa obrero en consonancia con los tiempos con vistas a una actuación eficaz entre los obreros industriales de Galicia*» («Ser», Santiago, 28 d'abril de 1935).

sindicals (obreres i camperoles), que començaven a copsar, en un procés doblement relacional, l'objectivitat de les notes nacionalitàries gallegues i la necessitat d'una articulació reivindicativa especial enfront de la realitat del camp i l'estructura industrial gallega, i la legitimitat de la defensa dels drets nacionals gal·lecs.

Tot aquest procés a nivell polític anà aparellat amb un de paral·lel a nivell teòric. El fet fonamental en aquest sentit, com ja apuntàvem, fou l'abandonament (també amb certes vacil·lacions) del corpus doctrinal risquià, que començava a centrar-se cada cop més en una part molt minoritària del moviment (la que posteriorment fou coneguda com a *Dereita Galeguista*), i a guanyar acceptació i l'ideal populista que personificava Castelao. En aquest mateix sentit, la insistència en aquella visió de Galícia com a grup solidari interclassista, abellit i mitificat per la ideologització nacionalista anterior, es capgirà i sorgí la seva realitat de problemes i conflictes que Castelao retratava a les pàgines que hem vist anteriorment.⁵⁷

Precisament, en aquest sentit de consciència sobre els conflictes reals que afectaven la societat gallega, el galleguisme majoritari acceptà com a motiu de funcionament la consecució d'una forma nova de relació amb l'estat, àdhuc de contingut minimalista. Amb les possibilitats que oferia l'estructuració autònoma del programa republicà del 14 d'abril (les «autonomies regionals») s'obrí un procés que una gran part del galleguisme estimava congruent amb el seu maximalisme nacionalista. En aquest sentit, en la configuració de l'estat que es dibuixava a partir d'aquestes consideracions, hi jugaven enormement els motius de relació (no de diferenciació) que eren comuns als restants pobles espanyols al nivell social en què començava a situar-se la reivindicació. La conquesta del règim autònom dibuixat a l'estatut d'autonomia, plebiscitat favorablement pel cos electoral gal·lec pel juny de 1936 i malaguanyat per l'alçament militar, havia estat, doncs, el fruit de la consideració de la necessitat d'avançar per la via de la reestructuració «racional» de l'estat espanyol, de la qual parlava Castelao a les pàgines del *Sempre...* escrites el 1937. Cal no oblidar que aquesta autonomia no era concebuda amb el fi darrer de l'acció nacionalista gallega, perquè comportava, efectivament, un cert caràcter limitatiu i desigualitari. Les autonomies de la Constitució republicana, per a Castelao, «poden capgirar-se en privilegis, i solament el federalisme assegura un equilibri pràctic entre els diferents pobles de l'estat, perquè cap d'ells no pesés amb excés en l'economia o en la política general. La fórmula federalista sempre condueix a la pau interior dels estats plurinacionals i obre àmplies esperances a l'ideal pacifista del món».⁵⁸

L'autonomia era concebuda, doncs, com el principi del procés vers la reconstitució de l'estat sota la perspectiva federal, la solució del nacionalisme de Castelao als problemes de la nacionalitat gallega. D'aquesta manera, tornaven a coincidir en el si del moviment nacional gal·lec aquelles dues línies que havien estat els seus orígens en els temps llunyans del segle XIX: el federalisme pactista i igualitari i el particularisme historicista. El que Castelao no podia avançar era una via de solució total dels conflictes que es produïssin al si de la societat gallega, paral·lelament amb els seus intents de reforma política des de la perspectiva federal; i això no ho podia fer tant per l'origen de la seva reflexió, eminent-

57. A. R. CASTELAO, *Sempre...*, op. cit., p. 47.

58. *Sempre...*, op. cit., p. 62.

ment superstructural, com pels seus mateixos condicionaments socials. Malgrat tot, en l'obra de Castelao començava a produir-se, juntament amb aquella coincidència repetida de progressisme i particularisme, l'inici de readaptació del pensament polític galleguista als nous temps històrics, caracteritzats per la socialització dels processos productius i pel sorgiment d'iniciatives pròpies de les classes populars gallegues i dels distints pobles d'Espanya, que intentaven de conformar els instruments de dominació política als seus interessos en el seu aspecte doble: nacional i de classe. Amb aquestes creacions teòriques balbotejants de Castelao morí per a la majoria el nacionalisme gallec d'orientació risquià, i, alhora, començaven a créixer els arguments dels sectors socials disposats al canvi radical de les relacions de dominació política.